

overdenking met Goede Vrijdag

—Serge R. van Duijnhoven
Brussel, 14 april 2017

SRvD op de flanken van *le Linge*, winter 2015

Krijg en spel zijn al van oudsher met elkaar verbonden. In het homerische Griekenland duidt *agon* (krijg) de wedijver van sport en het dodelijke gevecht van de oorlog aan. Het zijn allebei spelen en geen van beide heeft – afgezien van de roem die de overwinning of de dood brengt – een doel buiten zichzelf. In de homerische tijd was *agon* een beginsel dat de betrekkingen regelde tussen helden onderling, goden onderling, tussen mensen en goden, en tussen stervelingen en *Moirai* (het lot).

Oorlogen bezitten bij aanvang vaak iets mystieks aantrekkelijks. Achteraf betreurt de mensheid de massaslachtingen en verwoestingen. Maar iedere aanloop naar de krijg bevat elementen van histerie, psychose, roekeloosheid en agressie op de borstklopperij. De primitieve aap die tegen een rivaliserende stam ten strijde trekt, is nooit ver weg van de beschaafde mensenwereld. Is de oorlog eenmaal uitgebroken, dan wordt zij vaak juichend binnengehaald. Zeker in WO1 was dit krankjorem. Auf zum Preisschießen nach Paris! En weer terug voor kerst, met die overwinning op zak. Evenals de tirannie belooft een oorlog de gemiddelde mens te bevrijden uit de kerker van zijn dagelijks geploeter. En evenals bij de tirannie blijkt het een valse belofte te zijn; maar de sleur van het bestaan is doorbroken, vastgelopen carrières en zinledige plichten kunnen een tijd lang worden achtergelaten. “*Come and die, it will be great fun!*”, riep oorlogsdichter Rupert Brooke in 1914 zijn medestudenten op om de wapenen op te nemen. In 1915 stierf hij in Griekenland ten gevolge van een infectie die hij opliep bij het aan land gaan. Hij stootte zich aan een giftig soort koraal en liep bloedvergiftiging op. Een even mooie als brute metafoor voor de keerzijde van de oorlogsgekte.

Als mensen de oorlog verheerlijken, komt dat omdat zij daarin hun droom van een radicaal soort ontketende vrijheid belichaamd zien. De stap van de Neanderthaler uit de grot, met de knots op zijn schouder en zijn ogen pinkend in het daglicht. In de Ilias bezingt Homerus de roemrijke oorlogsdood. Oorlog was voor de Grieken uiteindelijk toch een spel. Een theater van de wraak, dat de verveling op en onder de Olympus op radicale wijze kon verdrijven. In tegenstelling tot de oude Grieken durven wij de band tussen oorlog en spel niet onder ogen te zien. Toch is die band onmiskenbaar. Voor burgers en hongerige of verveelde nieuwsconsumenten in rijke postmilitaire samenlevingen is oorlog een vorm van amusement geworden. Infotainment. We kunnen het verloop van het spel live volgen op de talloze tv-kanalen. Het echte vechten daarentegen is en blijft, net als roken en werken, iets voor armere mensen. De sloebers in de loopgraven, the boots on the ground. Zij die in het leger hopen hogerop hopen te komen. Maar die in ruil daarvoor bereid moeten zijn om te sneuvelen of gewond te raken in de strijd die in de hoofdkwartieren wordt bekokstoofd.

Oorlog voeren en slachtingen of zelfs genocide aanrichten is net zo menselijk als kunst opvoeren of voorgaan in het gebed. Vanaf de stenen bijl hebben mensen hun gereedschappen gebruikt om elkaar af te slachten. Mensen zijn wapenmakende dieren met een onstilbare voorliefde voor doden. Moordzucht is de aloude *condition humaine*. Een mondiale massamoord zoals die van WO1 is een bijwerking van technologische vooruitgang. Vooruitgang en massamoord gaan op enge wijze hand in hand. Er is beslist vooruitgang in onze maatschappij op velerlei fronten. Niettemin is geloof in de vooruitgang als een lineair proces van de immer opgaande

lijn, een waandenkbeeld. Er is vooruitgang in kennis, maar niet in ethiek. De geschiedenis vertoont geen opgaande of dalende lijn, maar een afwisseling van winst en verlies. De voortschrijdende wetenschap spiegelt ons de illusie voor dat wij anders zijn dan andere dieren, maar de geschiedenis ontnemt ons die gedachte.

Een technologisch geavanceerde, groene utopie, waarin een gering aantal mensen een gelukkig bestaan leidt in evenwicht met het overige leven, is wetenschappelijk uitvoerbaar – maar menselijkerwijs ondenkbaar. Als zoiets ooit tot stand komt, zullen er eerst uitroeiingen en genocides op ongekende schaal moeten plaatsvinden om het aantal bewoners van onze planeet met miljarden te decimeren. Misschien zullen er in de nabije toekomst terroristische organisaties ontstaan die zich vol ijver en met het eigen morele gelijk op zak, voornemen de mensheid zo volledig mogelijk van de kaart te vegen. Ten faveure van het ecologisch herstel van moeder aarde. Men zou er een messianistische boodschap in kunnen leggen: de mensheid dient zich te offeren, om ander leven op onze vervuilde planeet weer goed of beter mogelijk te maken. *Et incarnatus est, etiam pro nobis*. Net als in het geval van andere revolutionaire of terroristische bewegingen, zou zo'n groep zeloten gedreven worden door een ultieme aandrang om de tijd te versnellen. Door een radicaal einde te maken aan de korte tijdsspanne die het antropoceen in de lange loop der evolutie heeft kunnen of mogen duren.

Door de hele geschiedenis en prehistorie heen hield de vooruitgang van de mens gelijke tred met ecologische verwoesting. Als er iets over de huidige tijd zeker is, is het dat de macht die de mensheid door nieuwe technologieën is

geschonken, zal worden gebruikt om afschuwelijke misdaden tegen de mensheid en bovenal de natuur te begaan. Als het mogelijk wordt mensen te klonen, zullen er soldaten worden voortgebracht in wie normale menselijke emoties niet tot volle ontwikkeling zijn gekomen of afwezig zijn. Genetische manipulatie kan ervoor zorgen dat eeuwoude ziekten worden uitgeroeid. Tegelijkertijd is het waarschijnlijk dat het de beste technologie is bij toekomstige genociden. Wat als IS geen gekaapte vrachtwagens, maar dodelijke virussen op onschuldige burgers afstuurt bij wijze van asymmetrische (chemische) oorlogstactiek.

Degenen die het destructieve potentieel van nieuwe technologieën niet willen zien, kunnen dat alleen omdat zij de geschiedenis niet willen zien. Pogroms zijn zo oud als het christendom, maar zonder spoorlijnen, de telegraaf, machinegeweren en gifgas zou er geen Grote Krijg zijn geweest. De ergste misdaden van de mensheid konden alleen maar plaatsvinden door de ontwikkeling en inzet van de modernste technologie. De hulpmiddelen en wapens die wetenschappers op het toppen van hun kunnen in hun laboratoria en in fabrieken ontwikkelden leverden de bedenkers geregeld de Nobelprijzen op die al een eeuw lang gelden als de mondiale bekroning van wetenschappelijke vooruitgang. Al die technische vooruitgang stelt de mensheid in staat enige treden te stijgen op de ladder die hem naar de toekomst leiden moet. Om hem er op diezelfde ladder met een paar nog preciezer gerichte aanvallen met behulp van diezelfde baanbrekende technische uitvindingen als chloor- en mosterdgas, atoomenergie en de kernbom, weer pas op de plaats te laten maken. Drie stapjes omhoog, en daarna weer heel wat stapjes naar beneden. Als die klimmende mensaap

niet oppast, wordt hij rigoureuus van de treden gesleurd door de klauwen van zijn eigenste destructieve demonen die hem aan zijn hiel en enkels trekken. Daar waar de ligamenten het smalst zijn. Niet voor niets genaamd naar de Griekse oorlogsheld Achilles, die sneuvelde op het slagveld in de grote krijg met de Trojanen.

Hoezeer er ook sprake is van revolutionaire technische ontwikkelingen op tal van vlakken, het probleem van het aloude menselijk tekort, la condition humaine, zal er ten gronde niet mee kunnen worden opgelost. De vraag is of dat menselijk tekort wel zo menselijk is. Het is waarschijnlijk een conditie die ten grondslag ligt aan alle vormen van complexe organismen die zich op het slagveld van de Tijd begeven hebben. En die gedreven worden door tegenstrijdige impulsen. De Grieken vonden dat de mens een rare snuiter was, die hem apart stelde in de kosmos van de andere levensvormen in het dieren- en plantenrijk. Sophocles noemde de mens 'to deinatos' in zijn tragedie Oedipoes, de vreemdste. Zo na aan de goden, en toch zo hopeloos, blind en verloren ten opzichte van het oppermachtige Lot. De mens kan willen en bedenken wat hij maar kan en waar hij maar toe in staat is, maar aan het einde heeft niet hij maar hebben de schikgodinnen en de goden op de Olympus het voor het zeggen. Zij weven de schikdraad, waarmee de mens als marionet op het aardse toneel ten danse wordt gevoerd.

Dat wij mensen er ondanks alles van overtuigd blijven, dat we fundamenteel en hiërarchisch verschillen van andere dieren in de schepping, dan is dat deels omdat onze instincten zo openlijk met elkaar in conflict komen. We hunkeren naar veiligheid, maar raken gemakkelijk verveeld. We houden van

vrede, maar zijn verzot op geweld. We streven alsmaar naar meer kennis, maar we haten het als zekerheden aan het wankelen worden gebracht. We verlangen naar wijsheid, maar zijn beducht voor haar gevolgen. Er is geen manier van leven waarbij aan al deze behoeften en gevoelens tegelijkertijd kan worden voldaan. Iedere vorm van menselijke ethiek loopt vast op het onverzoenlijke conflict tussen tegenstrijdige driften en verlangens. En wat dit betreft: zijn instincten nu dierlijk of juist menselijk? Zijn de aspiraties te hoog voor de cognitieve mensaap die behalve twee frontale kwabben en een behoorlijke dosis grijze massa, ook nog steeds in het bezit is van een compact en ultraprimaire hagedissenbrein. In de kern is er de hypothalamus, daaromheen is de rest van het brein al uitdijend ontstaan. Welk deel er ook controle heeft over het geheel, ook in onze hersenen woedt een permanente, knetterende strijd die beslecht wordt tussen neurotransmitters en synapsen. We zijn — voor zover en zolang als we mensen zijn of *thanatoi* (stervelingen) — aan verschillende onverzoenbare machten ten prooi. We zijn zo sterfelijk als alle aardse organismen, maar dromen in onze hubris van een Olympisch soort onsterfelijkheid.

Tweespalt is de motor van het Heel en Al. Oftewel, zoals de Griekse natuurfilosoof Empedocles¹ zo mooi heeft geschreven, de wisselwerking tussen eendracht en verwijdering. Liefde en haat. Oorlog en Vrede. Vanuit een perspectief dat hoog genoeg is, lijkt het decor voor het drama op aarde net zo goed op een bordeel als op een tranendal. De geschiedenis getuigt ervan dat wij mensen een bijzondere gave hebben om van bedstee naar slagveld te kruipen en weer terug. En dat wij het beste in de onwetendheid van onze schizofrene, onverzoenlijke aard gedijen. Mogelijk is het meest kenmerkende instinct van

de mens als *to deinatos* binnen de schepping, 'het instinct om zijn instincten te onderdrukken'. Om aan deze impuls tegemoet te komen, verdoezelt hij met harnekkig aplomb zijn primitieve inborst, glorifieert hij zijn stamboom, en verloochent hij zijn natuurlijke afkomst. Het is een feit dat de steeds noodzakelijker wordende versterking van dit laatste instinct (om zijn instincten te onderdrukken) niet alleen met trots maar ook met droefenis gepaard gaat. En een onbestemde nostalgie naar gelukkiger tijden en guldener jaren, toen het leven simpeler en gelukkiger was. De mythe van *l'age d'or!* Het paradijs, waaruit we zijn verbannen. Maar dat ooit werkelijk zou moeten hebben bestaan.

Het is de vraag in hoeverre de mens zijn psychisch evenwicht (nog altijd ingesteld op een bepaalde mate van vrijheid en het behoud van een koppige onberekenbaarheid die het individu helpt zich te onderscheiden van zijn soortgenoten) geheel naar de onderdrukking van alle overgebleven instincten zal kunnen verschuiven — tot hij leeft in een even benauwde wereld als de bemanning van een op afstand bestuurbare atomaire duikboot of een door wetenschappers geprogrammeerde interplanetaire raket. *Het Beschavingsoffensief*, zoals Norbert Elias dat noemde, is 'sans issue'. Een proces zonder einde. Maar het voert tegelijkertijd onherroepelijk naar de blinde deur aan het einde van de gang waarop staat: verboden toegang. Om zichzelf buiten de schepping te plaatsen, buiten de regels van de sterfelijke en oorlogszuchtige wereld, zal de mens die deur eerst moeten openwrikken. En vandaar zal er geen weg terug meer zijn.

¹ 'Nu eens komt alles door de liefde in eenheid tezamen, dan weer scheiden alle dingen zich van elkaar door de haat, die aan de strijd ten grondslag ligt. In zoverre op deze wijze het ene uit het vele ontstaat en uit de splitsing van het ene weer het vele voortkomt, ontstaan de dingen en hebben zij geen eeuwig leven. In zoverre hun voortdurende wisseling niet ophoudt, zijn zij eeuwig en bevinden zij zich in een ongestoorde en rustige kringloop.'
—Empedocles (492-434 vC) / Over de natuur.

overdenking met Goede Vrijdag

— ter aanvulling op *Creyghton & Van Duijnhoven: Hindenburgline Project.*

On show: @ De Markten, Oude Graanmarkt 5, hartje Brussel | tm 14 mei 2017
— met support van de Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden, Brussel
@ Galerie Nouvelles Images, Westeinde 22, Den Haag | tm 6 mei 2017

© tekst: Serge R. van Duijnhoven

© foto: L.J.A.D. Creyghton

www.hindenburgline.eu

www.demarkten.be

www.nouvellesimages.nl

www.dichtersdansenniet.eu